

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทยนั้น” ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คุณลักษณะและความสำคัญของพระอุปคุตต์ (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอุปคุตต์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาความเชื่อ เรื่องพระอุปคุตต์ที่มีต่อสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปข้อมูลเชิงพรรณนา จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิจัยทั้งหลายที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้รจนาสรรค์ไว้ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้ ผลของการศึกษาตามวัตถุประสงค์มีข้อสรุป ดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ พบว่า อุปคุตต์เกิดในตระกูลพ่อค้าเมืองมธรา ริมฝั่งแม่น้ำยมนา มีพี่น้องร่วมครุภมารดา ๓ คน คือ อัศวคุปต์ ธนคุปต์ และอุปคุตต์ ท่านเป็นลูกชายคนที่ ๓ เป็นเด็กน่ารักดงาม ก่อให้เกิดความยินดีแก่ผู้พบเห็น มีรูปลักษณะกว่าใครๆ มีเรือนร่างดังเทพเจ้า เมื่อถึงกำหนดทำขวัญเนื่องในวันเกิด จึงได้ตั้งชื่อว่าอุปคุตต์ บิดาคือนายคุปตะเป็นพ่อค้าเครื่องหอมในเมืองมธราได้ให้สัญญากับพระศากยวาสิสเถระว่า ถ้ามีลูกชายจะให้บวชในพระพุทธศาสนา ครั้นอุปคุตต์โตเป็นหนุ่มได้ช่วยบิดาค้าขายน้ำหอม ด้วยรูปลักษณะที่งามพุดจาปราศรัยไพเราะ จึงเป็นที่ดึงดูดให้คนมาอุดหนุนน้ำหอม ทำให้การค้าการขายดีขึ้นเรื่อยๆ ต่อมาพระศากยวาสิสเถระพิจารณาว่า ถึงเวลาแล้วที่จะไปทวงสัญญา นายคุปตะได้อนุญาตให้อุปคุตต์บวชตามสัญญาแล้ว พระศากยวาสิสเถระพาอุปคุตต์ไปที่วัดนภกสิกรอุทฺทมิฏฐวาสทำพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่ออุปคุตต์อุปสมบทแล้วก็ตั้งใจบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ พบว่า บทบาทของพระอุปคุตต์ หลังจากได้อุปสมบทสืบทอดพุทธกิจของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามพุทธพยากรณ์ที่กล่าวไว้เบื้องต้น ท่านได้มีบทบาทหรือได้ทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธธรรม พระอุปคุตต์ได้ดำเนินตามพระพุทธพจน์ได้แสดงธรรมเทศนาแก่ชาวเมืองมธรา จนทำให้ชื่อเสียงของท่านแผ่กระจายไปทั่วเมือง ท่านแสดงธรรมตามพุทธวิธี โดยอธิบายจากง่ายไปหายากทำให้ประชาชนเข้าใจธรรม บรรลุธรรมจำนวนมาก ผลของการเผยแผ่มีคนเลื่อมใสละชีวิตฆราวาสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนถึง ๑๘,๐๐๐ คน หลังจาก

ปฏิบัติธรรมแล้วก็ได้บรรลุพระอรหันต์ บทบาทนี้เป็นบทบาทเด่นของพระอุปัชฌาย์ที่ทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่รู้จักทั่วเมืองมฤดา

บทบาทในการนำพระเจ้าอโศกมหาราชเที่ยวสักการะพุทธสถาน และ สลูปของพุทธสาวก พระเจ้าอโศกมหาราชหลังจากพระองค์มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทรงศึกษาพุทธธรรมเพื่อใช้แนวทางในการบริหารบ้านเมือง และทรงทำนุบำรุงเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์ต้องการจะทราบความเป็นมาของสถานที่ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระพุทธรูป และต้องการบูชาพระธาตุของพระสาวกที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกไว้ในฐานะเอตทัคคะในทางต่างๆ จึงเสด็จธรรมยาตราตามมัสการปูชนียสถาน พระอุปัชฌาย์จึงได้รับหน้าที่นำจาริกและอธิบายเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓ พบว่า ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยเรื่องพระอุปัชฌาย์ ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าใน คัมภีร์โลกบัญญัติ, คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของเถรวาท, คัมภีร์อโศกาวทานของมหายาน, วรรณกรรมเรื่องพระอุปัชฌาย์ฉบับล้านนา, จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ผู้ทรงคุณวุฒิในประเพณีวัฒนธรรมในสังคมไทยจำนวนหนึ่ง โดยแยกเป็นนักวิชาการทางศาสนา เจ้าอาวาส และฆราวาส ตลอดจนสังเกตการณ์งานที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์ เช่น งานบวช หลวงงานประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธ พบว่าชาวพุทธในสังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ดังนี้

ความเชื่อในด้านมีฤทธิ์ จากการศึกษาค้นคว้าได้แสดงให้เห็นว่า พระอุปัชฌาย์มีบทบาทในการใช้ฤทธิ์เป็นอย่างมาก ซึ่งการใช้ฤทธิ์เพื่อแก้ไขเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การแสดงฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ล้วนมีประโยชน์ต่อการแสดงธรรมของท่าน ยังบุคคลที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา รู้วาระจิตใจของผู้ฟัง ได้แสดงธรรมถูกจริตนิสัยของผู้ฟัง แสดงธรรมจากเรื่องง่ายไปสู่เรื่องที่ลึกซึ้งจนได้รับพยากรณ์ว่า ได้เป็นธรรมกถึกองค์หนึ่ง การใช้ฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ในเรื่องต่างๆ ก่อนที่จะใช้ฤทธิ์ปราบพญามารดังนี้

เนรมิตปราสาทแก้วในท่ามกลางมหาสมุทร จากประวัติหลังจากอุปัชฌาย์อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ได้ปฏิบัติขบจนเอาชนะกองกิเลสได้หมด ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ ได้ทำกิจทางศาสนาเหล่ามหาชนได้ฟังพระธรรมเทศนาต่างๆ ก็หลุดพ้น บ้างก็ได้เป็นพระโสดาบัน บ้างก็ได้เป็นพระสกทาคามีผล บ้างก็ได้เป็นพระอนาคามีผล ท้ายที่สุดสาธุชนจำนวน ๑๘,๐๐๐ คน ได้รับการอุปสมบทเข้าสู่เพศสมณะ หลังจากปฏิบัติไม่นานก็บรรลุพระอรหันต์ผล เมื่อมีศิษย์ยานุศิษย์มาทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากแทนตัวท่านแล้ว ตามนิสสัยส่วนตัวของท่านชอบความสันโดษ เกิดความเบื่อหน่ายที่ต้องคลุกคลีกับชนหมู่มาก จึงปลีกวิเวกโดยใช้ฤทธิ์เนรมิตปราสาทแก้วอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร เพื่อใช้เป็นที่พักพิงและเจริญวิเวกสมาบัติ ประเด็นตรงนี้ชี้ให้เห็นว่า ที่พำนักจำพรรษาของท่านแปลกแตกต่างไปจากเหล่าภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะจำพรรษาอยู่ในวัด หรือป่าเขา ลำเนาไพร เป็นต้น จากความแปลกพิสดารของพระอุปัชฌาย์ นำไปสู่ความเชื่อว่าท่านเป็นผู้ที่มีฤทธิ์

ใช้ฤทธิ์เดินทางจากสะดือทะเลสู่โอศุการาม ตามประวัติกล่าวว่า พระเถระผู้ทรงอภิญญา ๒ รูป ได้รับบัญชาให้ไปนิมนต์พระอุปัชฌาย์จากสะดือทะเลมาช่วยปราบมาร ในงานฉลองสมโภชมหา

สถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระอุคุตต์ได้รับทราบ จึงสั่งให้พระเถระทั้งสองเดินทางล่วงหน้าไปก่อน แล้วท่านจะเดินทางติดตามไปภายหลัง ปรากฏว่าพระอุคุตต์ใช้ฤทธิ์จากสะดือทะเลไปสู่โอศการามด้วยระยะเวลาที่รวดเร็ว ได้เดินทางไปถึงก่อนพระเถระทั้งสองจากเนื้อเรื่องได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า พระเถระทั้งสองที่ไปนิมนต์พระอุคุตต์ได้ใช้ฤทธิ์เดินทางกลับโอศการามเหมือนกัน แต่เดินทางมาถึงโอศการามช้ากว่าพระอุคุตต์ จากเรื่องดังกล่าวนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยว่า พระอุคุตต์มีความเป็นเลิศทางการใช้ฤทธิ์เป็นอย่างยิ่ง

การใช้ฤทธิ์เนรมิตช่างกลายเป็นศิลา เมื่อพระอุคุตต์รับคำบัญชาให้มาคุ้มครองงานฉลองมหาสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ด้วยรูปลักษณะของพระอุคุตต์ ท่านเป็นผู้มีร่างกายซูบผอมจนได้ชื่ออีกนัยหนึ่งว่า พระกีสนาคุปคุตต์ จึงทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงไม่แน่วพระทัยว่าพระอุคุตต์จะสามารถคุ้มครองงานฉลองมหาสถูปของพระองค์ได้ จึงต้องการจะทดสอบฤทธิ์ของพระอุคุตต์ ในขณะที่พระอุคุตต์เข้าไปบิณฑบาตในพระนคร จึงรับสั่งให้ปล่อยช้างตกมันเชือกหนึ่ง ไล่ติดตามมาด้านหลังพระอุคุตต์ พระอุคุตต์รู้ด้วยญาณว่า พระเจ้าอโศกมหาราชต้องการที่จะทดสอบท่านเพื่อความมั่นใจ จึงเนรมิตช้างที่ตกมันให้กลายเป็นหิน พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทอดพระเนตรเหตุการณ์อัศจรรย์ พระองค์เกิดความมั่นใจในตัวพระอุคุตต์แล้วตรัสขอขมาโทษก็เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จากประวัติดังกล่าวนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย

ความเชื่อในด้านปราบพญามาร จากประวัติหรือเรื่องราวเกี่ยวกับพระอุคุตต์ ในด้านปราบพญามาร ได้มาทำลายพิธีฉลองมหาสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช พระอุคุตต์ได้มาคุ้มครองงานฉลองสถูปจนสำเร็จ และได้ทรมารพญามารจนกระทั่งสำนึกในบาปที่ตนกระทำแล้วตั้งจิตอธิษฐานเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล จากประวัตินำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย โดยการสร้างรูปของพระอุคุตต์ขึ้นเพื่อใช้ป้องกันเหตุการณ์ต่างๆ เช่น งานปอยหลวงหรืองานฉลองเสนาสนะในวัดนำไปบูชาไว้ที่บ้านเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล ใช้ป้องกันภูติผีปีศาจต่างๆ ยังมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของชาวพุทธในสังคมไทย เมื่อมีบริเวณใดเกิดอาถรรพ์หรืออาเพศเช่นการก่อสร้างสถานที่ต่างๆ คนงานเจ็บป่วยหรือตาย การทำงานมีปัญหา ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยจะสร้างศาลเพียงตาขึ้น และนิมนต์พระอุคุตต์มาตั้งประดิษฐานไว้ ภัยต่างๆ ก็จะหมดไปทำให้งานลุล่วงไปด้วยดี

ความเชื่อบันดาลโชคกลาง จากประวัติของพระอุคุตต์ในสมัยที่ยังไม่ได้ออกบวชได้ช่วยพ่อค้าขายน้ำหอมในเมืองมถุรา ด้วยรูปลักษณะของท่านเป็นเด็กน่ารัก งดงาม ก่อให้เกิดความยินดีแก่ผู้พบเห็นมีรูปร่างลักษณะดีกว่าใครๆ มีเรือนร่างดังเทพเจ้า มีนิสัยสงบเสงี่ยม พุดจาปราศรัยไพเราะ จึงเป็นที่ดึงดูดใจคนมาอุดหนุนน้ำหอมทำให้ค้าขายดีขึ้นเรื่อยๆ จนยกฐานะเป็นคนร่ำรวย จากประวัตินำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยว่า ถ้ามีรูปพระอุคุตต์บูชาในบ้านหรือตามบ้านเรือนจะทำให้การค้าขายคล่องขึ้น ซึ่งการบูชาพระอุคุตต์ของชาวพุทธในสังคมไทยจะมีการถวายอาหารมังสวิรัต ผลไม้สด และน้ำสะอาด เป็นต้น

ประเพณีตักบาตรเพ็ญพุทธ ตามความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย เชื่อว่า วันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ พระอุคุตต์ซึ่งจำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเลจะแปลงกายเป็นสามเณร ขึ้นมาโปรดสัตว์โลก หากผู้ใดได้ทำบุญตักบาตรพระอุคุตต์ก็จะทำให้บุคคลนั้นโชคดี ค้าขายเจริญก้าวหน้า และจะ

กลายเป็นเศรษฐกิจในไม่ช้า ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้รับมาจากพม่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีอาณาจักรล้านนา เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมพม่าและความเชื่อผสมผสานกัน ความเชื่อดังกล่าวได้แทรกซึมไปถึงความศรัทธาของชาวพุทธในสังคมไทย อย่างแนบแน่น ซึ่งประเพณีนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด บ้างก็เห็นว่าไม่เหมาะสม บ้างก็ต้องการอนุรักษ์ไว้ เพราะบรรพบุรุษประพฤติปฏิบัติสืบกันมา บ้างก็เห็นคุณค่าของประเพณีดังกล่าว นอกจากพระอุปัชฌาย์จะมีต่อความเชื่อ ที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่อชาวพุทธในสังคมไทยแล้ว ยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์ เช่น รูปแบบประติมากรรม รูปแบบจิตรกรรม รูปแบบของวรรณกรรม และรูปแบบของสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาความเชื่อพระอุปัชฌาย์ในสังคมไทย ทำให้เราทราบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า ในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พม่าและล้านนาต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา เกิดการผสมผสาน ระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อ ผสมกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นของคู่กัน ความเชื่อเป็นนามธรรม จึงแสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยการประกอบพิธีกรรม ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เมื่อเกิดความเชื่อแล้วย่อมก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยถึงความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ในสังคมไทย ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาพบว่า ยังมีสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาอีกหลายเรื่อง ควรจะได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติม ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อจะได้เป็นวิทยาทานประโยชน์แก่พหุชน และเป็นตัวอย่างในการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพราะถ้ามีการศึกษาค้นคว้าการสร้างผลงานทางวิชาการดังกล่าวอย่างจริงจัง ก็จะทำให้พุทธบริษัทหรือผู้สนใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความรู้ความเข้าใจ นำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมต่อจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เช่น

๕.๒.๑ ควรมีการศึกษาบทบาทของพระอุปัชฌาย์ในด้านสังคมสงเคราะห์ หรือด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในแถบเอเชียตะวันตก

๕.๒.๒ ศึกษารูปแบบแนวคิดวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ในพุทธศาสนาเถรวาท กับพุทธศาสนาหายนามีความแตกต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร

๕.๒.๓ ควรนำประเด็นเรื่องประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนานี้ ไปวิเคราะห์เปรียบเทียบกับความเชื่อในสังคมศาสนาอื่นๆ เพื่อที่จะได้ทราบถึงท่าทีของแต่ละศาสนาว่ามีความเข้าใจในประเด็นนี้อย่างไร

๕.๒.๔ เปรียบเทียบพระอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท กับพระอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาแบบมหายาน ในด้านประเพณี ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์

๕.๒.๕ ศึกษาวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อประเพณีพระอุปัชฌาย์

